

„Vállalni, propagálni kell azokat az értékeket, amelyeket vallunk”

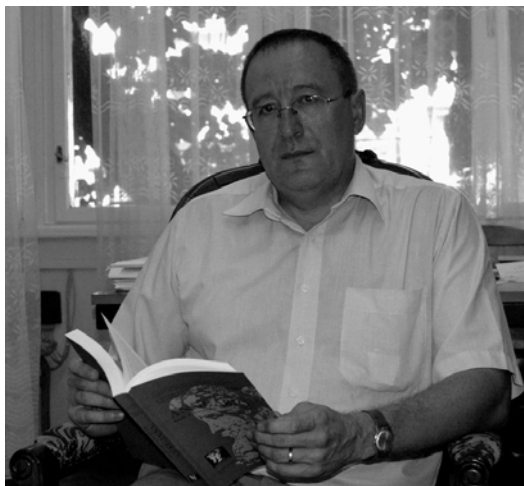
BESZÉLGETÉS PÁL JÓZSEF IRODALOMTÖRTÉNÉSSZEL

Az Akadémiai Kiadó ezekben a hetekben jelenteti meg készülő tízrészes alaptankönyv-sorozatának első kötetét, a világirodalom történetét bemutató ezer oldalas munkát, amelynek főszerkesztője Pál József, a Szegedi Tudományegyetem Olasz Tanszékének tanszékvezető professzora. A kiváló italianista művészcsaládból indulva hozta magával a klasszikus európai kultúra tiszteletét és szeretetét. A szegedi egyetemen szerzett magyar–olasz szakos bölcsészdiplomája után ösztöndíjasként Firenzében, Rómában és Párizsban folytatta tanulmányait. Itthon végigjárta az egyetemi ranglétrát, majd 1995-től négy éven át a Római Magyar Akadémia tudományos igazgatója volt. Hazatérve a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma helyettes államtitkáráként többek között a külföldi magyar kulturális intézetek irányítása volt a feladata. Kutatóként szimbólumelmélettel, ikonológiával, a magyar, az olasz és a francia irodalom összehasonlító vizsgálatával – és főként Dante költészetével foglalkozik.

– *Hogyan befolyásolta az indulását, a pályaválasztását az, hogy édesapja, Pál Mihály neves Munkácsy-díjas szobrászművész volt?*

– Meghatározó volt számomra az a családi háttér, amelyből elindultam. Édesapám érdeklődése a görög, a klasszikus műveltség és Itália iránt rám is hatott, valóban befolyásolt abban, hogy tizennégy évesen az olasz nyelvet kezdtem el tanulni a szülővárosom, Gyömrő melletti monori gimnáziumban. A családi támogatás mellett azért egy véletlen is közrejátszott ebben: amikor ugyanis 1967-ben beiratkoztam a gimnáziumba, angol szakos szerettem volna lenni, de mivel a buszom Gyömrőről később érkezett Monorra, mint a környékbeli falvakból, ezért már az összes angolos helyet elfoglalták. Ekkor egy kitűnő olasztanár – akire azóta is barátsággal gondolok – javasolta, hogy válasszam inkább az olasz tagozatot, amire kevesebben jelentkeztek. Önmagában

is csoda volt, hogy a monori gimnáziumban a hatvanas években olasz tagozat működött, s méghozzá nagyon magas színvonalon, ami elsősorban egykori tanáromnak, az Ariostofordító, számos irodalomtörténeti tanulmányt megjelentető Simon Gyulának volt köszönhető. Hálás vagyok a sorsnak, hogy gimnazistaként ilyen tanáregyéniességgel találkozhatam. Természetesen voltak mások is, mint például magyartanáraim, Pálvölgyi Szilveszterné és Wéber Péter. Visszatérve a családomhoz: szinte minden tagja művész. 91 éves nagybátyám festő és keramikus, a bátyám is szobrászművész. Későbbi pályám során is meghatározónak bizonyult az a művészi környezet, amelyben gyerekkoromat töltöttem. Az Ikonológia és műértelmezés című sorozatom, sőt az első könyvem is – amelyben hosszú fejezetek szóltak egy olasz szobrászművészről, Antonio Canováról – a családi környezetbe vezethető vissza. Ennek a 18–19. század fordulóján alkotó kitűnő szobrásznak az egyik domborműve Gyömrőre, a református templomba került. Első tanulmányaim egyike erről az alkotásról és a neoklasszicista stílusról szólt.

– *Evidens lett volna, hogy a monori gimnáziumból a budapesti egyetemre jelentkezik. Miért jött mégis inkább Szegedre?*

– Szegedre való jövetelemben az a szándék motivált, hogy megpróbáljak önállóan élni, s a meleg családi fészektől némileg külön is felépíteni a saját egyéniségemet. Tizennyolc évesen szerettem volna „kipróbálni” a világot, ezért jelentkeztem a távolabbi szegedi egyetemre. Azonban történt egy tragikus esemény, amit ha előre tudtam volna, nem biztos, hogy így döntöttem volna. 1971 júniusában, az érettségi után egy héttel, a felvételi előtti napokban meghalt az apám. Ennek következtében már más színezetet öltött az avantgárd lázadás, amely eredetileg egy családon kívül önálló életet kereső fiatalember terve volt. De akkor már rákerültem egy pályára, amit egyébként nem bántam meg, mert ma is nagyon jól érzem magam Szegeden és persze otthon is.

– *Hogyan emlékszik édesapjára, mennyire kerültek szóba a családi beszélgetések alkalmával azok a problémák, amelyek egy alkotó embert foglalkoztattak?*

– Állandó téma volt ez. Szinte kizárólag a művészetéről, a kultúráról beszélgettünk, nagyon szoros kapcsolatban, szinte szimbiózisban élt (és él) a családom. Voltak bizonyos „szakrális” pillanatok, amelyeket mindig együtt töltöttünk. Ilyen volt például a vasárnap délelőtt. Négyen voltunk testvérek, nővérem és fiatalabbik bátyám már nem élnek, az idősebb, Pál Mihály szintén Munkácsy-díjas szobrász lett. Az ifjúkori önarcképhez feltétlenül hozzátartozik bátyám első felesége, az 1975-ben elhunyt B. Szabó Edit szobrászművész, aki rendkívül jelentős impulzusokat adott. Edit olyan kiemelkedő irodalomtörténeti ismeretekkel rendelkezett, ami egészen egyedülálló volt a nem szakemberek között. Nagyon meglepett, amikor az egyetemre kerülve azt tapasztaltam, hogy magas egyetemi beosztásban dolgozó irodalomtörténészek közel sem rendelkeztek akkora irodalmi-kulturális műveltséggel, mint a sógornóm – aki egyébként éppúgy január 18-án született, mint én, csak tizenöt évvel korábban. Bámulatra méltó olvasottsága lenyűgöző és inspiráló volt számomra. A család és a gimnázium együtt erősítette bennem azt a tudatot, hogy mindenért keményen meg kell dolgozni, csak akkor jön a siker, ha a munkánkkal, teljesítményünkkel azt megalapozzuk, de akkor így vagy úgy eljön. Ha a genetikai kötelékben élő embereknek van közösen jellemző determináltságuk, akkor a családom a föld jegyében „született”, mindenki csak nagyon kemény munkával tudott a saját pályáján boldogulni. De a kemény

munka általában meghozta a sikereket. Az unokatestvérem például az ELTE Portugál Tanszékének vezetője lett, és több olyan tagja van a családnak, aki a társadalmi ranglétra eléggé magas fokára jutott. Ez az otthonról hozott kulturális háttér és etikai tartás a pályámat is alapvetően meghatározta. Apám vallásos ember volt. A Rákosi-rendszerben és a későbbi időszakokban is mindig járt a vasárnapi misére. S nem foglalkoztatta, hogy ezért mindenféle hátrány éri. Meggyőződését nyíltan és bátran vállalta. Minden karácsonykor ő készítette a betlehemeket a gyömrői templomban, amelynek még az alapkövetésében is részt vett a harmincas években. Azt vallotta, hogy nem a pillanatnak kell élni, sohasem az aktuális politikai helyzethez kell alkalmazkodni, hanem hosszú távú terveinket kell szem előtt tartani. Amit szeretett volna, azt végső soron el tudta érni, hiszen jelentős életművet hagyott hátra, számos köztéri alkotása maradt. Többek között az ő munkája Budapesten, az Astoriánál, az óra mellett álló Orpheus-szobor is. Bár az akkori, szocreál elvek szerint ítélő zsűri tagjai nagyot néztek, amikor a műtermében nemcsak Krisztus- és Mária-szobrokat láttak, hanem non-figuratív alkotásokat is, amelyek akkor üldözendők voltak, s ráadásul apám még el sem rejtette őket. (Öröm tapasztalni, hogy a művészettörténet igazolta elveit, szomorú viszont az egykori mindenható ítések köpönyegforgatását látni.)

– A szegedi egyetem mennyire váltotta be a hozzá fűzött reményeket? Mennyire volt elégedett az oktatás színvonalával?

– Nehéz kérdés, hiszen magam is ezen az egyetemen dolgozom, 1996 óta professzor-ként, és számos kolléga aktív még azok közül, akik engem is tanítottak. Ezért inkább csak a pozitív példákat említeném. Valamivel később, szerencsés véletlenek következtében megismerhettem, hogy milyen volt a '70-es, '80-as évek elején a nemzetközi irodalomtudomány (1976-ban, 1980-ban és 1983-ban nagy olasz és francia egyetemeken tanul-tam), így lett összehasonlítási alapom. Ha röviden kell jellemeznem a szegedi bölcsész-kart, akkor azt mondhatom: volt egy-két kiemelkedő, nemzetközi mércéjű mérhető szakember. Elsősorban az irodalmárokról tudok beszélni, hiszen az ő környezetükben éltem. Ilyen volt például a régi magyarosok társasága, a Keserű-iskola, amelyhez ugyan közvetlenül nem kapcsolódtam, de kitűnő munkakapcsolatunk volt, és sokszor tapasztaltam a jóindulatukat. Csetri Lajoshoz kötődtem leginkább, aki meghatározó volt a 18. századi kutatásaimban. Rengeteget tanultam tőle, sokat javított első munkáimon. Csetri tanár úr lett egyébként később a kandidátusi értekezésem egyik opponense. Ő nem olyan tanár volt, aki odament a hallgatókhoz, és megpróbálta „begyűjteni”, szervezgetni őket, de ha megkeresték őt, akkor nagy szeretettel, szimpátiával és odaadással támogatta tanítványait. Én is ezek közé tartozom. A mai magyar irodalom abszolút mércével is egyik legnagyobb mestere, Iliá Mihály. Iliának kitűnő érzéke van az élő irodalomhoz – amivel én egyébként keveset foglalkozom –, ezért nagyon inspiratívnak bizonyultak a vele való beszélgetések. Én nem írtam ugyan verseket – az 1974–75-ben működő szegedi egyetemi Alkotókörben a költő Zalán Tibortól, az író Ambrus Lajostól eltérően én esszéikkel szerepeltem –, de Iliával összekötött, a barátságon túlmenően, Weöres Sándor költészetének szeretete. Kollégista koromban a többiekkel fogadásokat kötöttünk, hogy mennyi ideig tudok fejből verseket mondani. Az Egybegyűjtött írások című kötetek nélkül nem mentem hosszabb útra.

– *Mi fogta meg ennyire Weöres költészetében?*

– Úgy éreztem, hogy az emberi tudat legmélyebb rétegeit képes feltárni. Nyelvi asszociációkon keresztül az érzelmek és gondolatok új világát tárja fel olyan erővel, hogy akaratlanul is belém vésődik, részemmé válik. Ha nem akarom is, megjegyzem. Szerelmet is az ő szavaival vallottam. Több tanulmányt is írtam később Weöres Sándorról. Pályám szempontjából meghatározó volt az 1974-ben Szegedre érkező professzorral, Vajda György Mihállyal való találkozás. Eleinte nagyon nem szerették Szegeden a korábban New Yorkban, Párizsban, Bécsben működő vendégprofesszort. Az akkori dékán még szobát sem biztosított neki. Vajda professzor úr képzettsége, tárgy- és nyelvismerete, irodalmi műveltsége mindenkiénél magasabb volt, ezt hallgatókként azonnal éreztük. Kialakult körülötte egy lelkes csoport. Az első félévben még a folyosón tartotta az előadásait a francia naturalizmusról és szimbolizmusról. Később rendeződött a helyzete, kapott egy tanári szobát, és beindította a kilences tanteremben – amely ma már az ő nevét viseli – azokat a csütörtök este héttől tartó foglalkozásokat, amelyekre több, ma már akadémiai doktor és professzor járt. Ő volt számomra az igazi tanár, aki elindított, és amíg élt, mindvégig önzetlenül támogatott ezen a pályán. Ha van egyáltalán olyan ember, akiről lehet tudni, hogy a végítélet napján mellettünk fog szólni, menteni fogja vétkeinket, akkor ezen kevesek közül az egyik számomra egészen biztosan Vajda György Mihály. Szigorú volt, egykori Eötvös-kollégistaként minimum három idegen nyelv ismeretét követelte meg. Bekapcsolt a Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtudományi Társaság munkájába, lehetővé tette, hogy külföldi konferenciákon vegyek részt, publikációs feladatokat adott, megismerttetett a szakma élvonalával. Nagy nemzetközi tekintéllyel rendelkező tudós volt, egy ideig elnöke is az AILC-nek. Természetesen vannak közös publikációink is, például A világirodalom története évszámokban, amely 1988-ban jelent meg. A barátságunk spirituális apafiúi kapcsolat is volt, ezért nagyon fájdalmas volt őt elveszíteni. Példaadó volt abban is, ahogyan meghalt. Befejezte a Szent Johannáról szóló kismonográfiát. Már hosszú ideje mondta, hogy ez lesz az utolsó műve, s szeretné mindenképpen befejezni. Egy nappal nyolcvanhetedik születésnapja előtt a felesége az ünnepre készülve elment otthonról. Egy verőfényes szombat délelőtt volt ez, 2001. február 3. Befejezte a tervét, pontot tett a Szent Johanna-könyv utolsó mondata után, és ezzel az életének is vége volt. Az íróasztalra helyezte a tollát, lefeküdt az ágyra, s a szenvedés külső jelei nélkül végleg eltávozott. Recenziót írtam a Vigília számára erről a könyvről, amelynek az utolsó bekezdését próbáltam elemezni. Az addig nagyon fegyelmezett gondolatmenet a legvégén furcsán megtörik, és – amit ő máskor sohasem csinált – kibontás nélkül csak állítások sorakoznak kicsit összefüggéstelenül. Ennek a húsz–huszonöt soros, kissé széteső utolsó bekezdésnek a központi mozzanata a tűz. Csak néhány éles mondat a tűzről, a megégetett Jeanne d’Arcról és Assisi Szent Ferenc Naphimnuszáról azoknak, akik „értik a szentség lényegét, és hisznek is benne”.

– *Pályája szempontjából milyen hozadékaik voltak az olaszországi és a franciaországi ösztöndíjaknak?*

– Az első ösztöndíjam egyben az első külföldi utam is volt. 1976 tavaszán kaptam egy három hónapos firenzei ösztöndíjat. Elsősorban azért mentem Firenzébe, mert nem akartam magyarok között lenni a Római Magyar Akadémián, amelynek eléggé rossz híre volt. A tanulmányút nem elsősorban szakmai előrehaladást jelentett, hiszen utolsó éves

egyetemistaként a szakdolgozatomat már leadtam. Jelentősége ennél is nagyobb volt. Fontos, hogy az ember milyen életkorban, milyen lelki-érzelmi és tudati állapotban találkozik nagy művekkel. Minden szellemi hatásra nyitottan, nagyjából felkészülten fedezhettem fel Firenzét és Olaszországot. Az ösztöndíj elegendő volt a megélhetéshez, sőt még ahhoz is, hogy végigutazzam egész Itáliát. Egy február közepi napon koradélután érkeztem Firenzébe, egyes egyedül, fogalmam sem volt, hol fogok szállást találni. Bőröndömet a pályaudvar csomagmegőrzőjében hagytam, és elindultam a térkép alapján a bölcsészkarra. Elmentem Giotto Campaniléje, a Santa Maria Novella, a Dóm, a Battistero mellett, amiket addig csak képekről ismertem. A bölcsészkar előcsarnokában megláttam Danilo Ghenót, aki korábban a szegedi egyetemen olasz lektorunk volt és finnugrisztikával foglalkozott. Ő mutatott be Hubay Miklósnak, aki akkoriban a firenzei egyetemen tanított. Hubay ismeretlenül is barátsággal fogadott, s szállást szerzett az ő korábbi fogadjában, s el is kísért oda. A Ponte Vecchio melletti épületében lévő kis lakás ablaka az Arnóra és a hídra nézett, s az ára is kifizethető volt. Egy idő után Hubay bevont az oktatói munkába. Kivételes képessége volt ahhoz, hogy felkeltse az érdeklődést a magyar irodalom iránt, s a hallgatók meg is szeressék azt, így rengeteg tanítványa volt. Többek között egy Antonello La Vergata nevű fiatalember, aki később professzor lett, és nagyon szerette József Attila verseit, a legszebb olasz Óda-fordítás az övé. Hubay is Weöres-rajongó volt, elővettük a köteteket (nálam is volt) és elkezdtük a verseket olvasni magyarul, majd pedig fordítani és magyarázni. Igazolva láttuk költőnk egyik gondolatát: a vers megértéséhez nem feltétlenül szükséges a szavak jelentésének pontos ismerete (a szavaknak önmagukban gyakran nincs is értelmük: Mántikaténi kató). A vers sokkal több, mint a szavak jelentésének összege. Első itáliai utam során állandóan múzeumokba, templomokba jártam és az utcákat rőttem, szabadon, minden hatásra nyitottan, a Weöres-kötet mellett részletes bédekkerrel a kezemben. A látvány valóban a nézőbe hatolt és átformálta a személyiségét. Azóta is szeretném átélni azt az egész lényemet átható élményt, amit akkor éreztem, amikor Giotto, Michelangelo, Antonello da Messina, Simone Martini és mások műveit láttam. A későbbiek során szinte csak Claude Monet vízilíliomjai és japán hídjai okozták ugyanezt az érzést (első párizsi útjaim egyike azóta is mindig a Marmottan múzeumba vezet). Az 1980-as második utam, amely Rómába vezetett, már inkább tudat-, mint személyiségformáló volt. A kulturális turizmus mellett napi hat–nyolc órában könyvtárastam, és a nyolc hónapos ösztöndíj alatt sikerült elkészítenem a kandidátusi értekezésemet, A neoklasszicizmus poétikáját, ami egyben az első könyvem is lett.

– *Mit jelentett a párizsi ösztöndíj?*

– Párizs volt az ikonológiai kutatások, és ezzel a következő művem alapja. Ennek az időszaknak a csúcspontja az 1997-ben hallgatóimmal közösen megjelentetett Szimbólumtár volt. Elég nagy sikere volt, még a TTK-n is ajánlott olvasmány lett. Egyébként Párizsban a szakmai kapcsolatok kiépítését tekintettem a fő feladatommak, hiszen az amerikai mellett a francia az összehasonlító irodalomtudomány másik nagy irányzata. Természetesen a város maga is felejthetetlen élményekkel gazdagított, felfedezésére szabályos programot dolgoztam ki. A külföldi munka mellett mindig lehet idő találni egy idegen kultúra, gondolkodásmód, mentalitás és erkölcsi értékrend tanulmányozására, gyönyörűséget okozó megismerésére, s így a bennünk lévő általános és örök ember megérezésére.

– *Mindeközben hogyan alakult az egyetemi pályafutása? Diploma után Vajda György Mihály tanszékén maradt.*

– Viszonylag gyorsan emelkedtem az egyetemi ranglétrán. 1978-ban A halál neoklasszikus ábrázolása címmel megírtam az egyetemi doktori értekezésemet. Öt évre rá pedig elkészült a már említett kandidátusi értekezés is. Közben gyakornok, tanársegéd, tudományos munkatárs, adjunktus voltam, majd 1986-ban docens. Közben Vajda György Mihály nyugdíjba ment, és a germanista, irodalomteoretikus Kanyó Zoltán lett a komparatiztika tanszék vezetője. Generációjának egyik legtehetségesebb tagja mindössze negyvenöt évet élhetett. Rendkívül nagyformátumú tudós volt. 1985-ben Csetri Lajos szorgalmazására és javaslatára szakszervezeti funkcióra választottak. Mivel nem voltam MSZMP-tag, ez volt az a terület, ahol a közéletben munkálkodni lehetett. Előbb a bölcsészkar, majd az egész egyetemi szakszervezet vezetője lettem, így bejárásom volt a pártgyűlésekre is. Emlékszem arra, amikor az egyik párttaggyűlésen arról volt szó, hogy két, általam nagyra becsült kollégától meg kellene valahogyan szabadulni, az indokok nevetségesek voltak. Mint a szakszervezet képviselője ezt a legmerevebben elleneztem. Azt hiszem, nem kis mértékben ennek a kiállásnak köszönhetően nem hajtották végre az akciót.

– *Hogyan került át az olasz tanszékre?*

– Miután Fogarasi Miklós, aki 1978 és 1983 között az olasz tanszékot vezette, nyugdíjba ment, Szabó Győző lett a tanszékvezető, de ő nagyon szeretett volna visszamenni Budapestre. 1989-ben Fogarasi javaslatára Kristó Gyula dékán engem kért fel az olasz tanszék vezetésére. Így viszonylag fiatalon, 36 évesen lettem tanszékvezető. Első tanszékvezetői periódusom legelején szerettem volna lényegesen megemelni az olasz szakra beiratkozó hallgatók számát, az akkori első éven mindössze három hallgató tanult. Ezért beindítottuk az un. nulladik évfolyamot. Ez azt jelentette, hogy az egyetem más szakaira (például orosz) már felvett hallgatók egyéves intenzív nyelvi képzés után felvételizhettek az olasz szakra. A létszámban gyorsan radikális változás következett be, ezzel hamarosan biztosítani lehetett az 1990-es évek elején mindenütt jelentkező nyelvtanár igényt. Az italianisztika jelentősége növelésének a szándéka vezetett akkor is, amikor a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola főigazgatójának kérésére megszerveztem és három évig vezettem a főiskolai olasz tanszékot.

– *Hamarosan a szegedi bölcsészkar vezetésében is szerepet vállalt. Miért?*

– 1989-től 1991-ig az egyetemi szakszervezeti bizottság elnöke voltam, akkoriban hoztuk létre a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetét. Csörgő Sándor professzor úrral, Szalay Istvánnal, Dombi Andrással, Várkonyi Zoltánnal azért harcoltunk, hogy létrejöjjön a SZOT-tól független felsőoktatási érdekképviselő. Amikor 1991-ben Róna-Tas András rektor lett, megkért, hogy vállaljam el mellette az oktatási rektorhelyettesi tevékenységet. Emiatt értelemszerűen le kellett mondanom a szakszervezeti tisztségeimről. 1992-ig rektorhelyettes voltam, utána 1994-ig pedig a bölcsészkar dékánja. Dékánként sajnos alig tudtam a szakmámban dolgozni, csak néhány publikációm jelent meg. 1993-ban kezdeményeztem a bölcsészdékánok országos kollégiumának a megalapítását, ez ma is sikeresen működik.

– 1995-ben a Római Magyar Akadémia élére került tudományos igazgatóként. Miért pályázott erre a posztra?

– Amikor 1994-ben letelt a dékáni hivatali időm, már tudtam, hogy megürül a Római Magyar Akadémia igazgatói állása. Elhatároztam, hogy megpályázom, érdekelt ez az új feladat. Ma is azt gondolom: helyes, ha egy egyetemi oktató, különösen ha bölcész, élete egy részében valami mást is csinál, nem csak mindig tudós. A külföldi kulturális képviselő vagy a diplomácia erre kitűnő lehetőséget biztosít. Rómában sem hagytam abba a szakmai munkát, hiszen ott írtam az akadémiai doktori értekezésemet Dante Commediájáról. A római időszak alatt mint szerkesztő hét kötetet publikáltam. Sajnos a tapasztalat mutatja, hogy megfelelő terjesztés hiányában a legjobb művek is visszhangtalanul maradnak, így nem érik el a célt, a hitelesebb és vonzóbb magyarságkép kialakulását idegen földön. Ezért igyekeztem az olasz-magyar kapcsolatokra vonatkozó tanulmányokat lehetőleg szakmai körökben vagy akár a szélesebb közönség által is jól ismert, bejáratott folyóiratokban közzé tenni. Így jelent meg Itáliában különszám-kötet Kerényi Károlyról a Mythosében, az 1848-49-es szabadságharcról a Rassegna storica del Risorgimentóban, Szondi Péter hermeneutikájáról az Il Cannocchialeban.

– Milyen szerepet tölt be, milyen súlya van a Római Magyar Akadémiának?

– Ez mindig az igazgató(k) személyétől függ. Ha megfelelő tekintéllyel rendelkezik, akkor odafigyelnek rá. Római tevékenységem szervezeti szempontból talán legjelentősebb eredménye, hogy sikerült a Római Magyar Akadémián belül a magyar múlt művelődéstörténeti kutatására létrehozott Fraknoi Történeti Intézetet felvetetni az olasz fővárosban működő művészettörténeti, történeti és régészeti intézetek nemzetközi szervezetébe. Ez a tény végre minden kétséget kizáróan bizonyította, hogy a Római Magyar Akadémia nem az, ami 1990 előtt volt, s nem is pusztán a kortárs magyar kultúra bemutatkozásának a helye, hanem a Rómában működő külföldi akadémiák, történeti intézetek egyenrangú társa. Az *Unionét* egyébként 1946 februárjában hozták létre azzal a céllal, hogy nemzetközi szakmai garanciát biztosítson az 1943 és 1944 során Rómából (Hertziana könyvtár, német régészeti és történeti intézet) és Firenzéből (német művészettörténeti intézet) Németországba és Ausztriába elszállított német könyvtári és levéltári anyag visszavitelére. A konfliktus rendeződése után az akadémiák szövetsége nagy tekintéllyel rendelkező, közös kutatásokat is végző intézmény, amelynek velünk együtt harminchárom tagja lett. Közel egy évtizednyi sikertelen próbálkozás után 1998-ban a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával sikerült a célt elérni, amelyben Kosáry Domokos, Szabad György, Szakály Ferenc és mások is hatékonyan segítettek.

– Hazatérve az Orbán-kormány helyettes államtitkáraként az összes külföldön működő magyar intézet önhöz tartozott. Hogyan látja, mi lenne ennek az intézményrendszernek a legfontosabb feladata? Tudományos központok legyenek vagy inkább a kulturális missziós tevékenységük a fontosabb, esetleg mindkettőt fel kellene vállalniuk?

– Kettéválasztanám a kérdést az igazgató személyére és a tevékenységi körökre. Olyan emberek kellene a külföldi intézetek élére, akikre a fogadó ország szellemi életének meghatározó körei hallgatnak, akik megfelelő műveltséggel, nyelvtudással rendelkeznek, ismerik a vendéglátók (művelődés)történetét és okosan érvelnek, egyszóval akikre érdemes odafigyelni. Ilyen emberek leggyakrabban az egyetemeken találhatóak, de természetesen

írók, művészek és mások is rendelkezhetnek ezekkel az adottságokkal. Mint helyettes államtitkár, néhány kulcsfontosságú helyen sikerült megtalálnom az ideális megoldást. A mindenkori végrehajtó hatalom azonban igyekszik a saját embereit helyzetbe hozni, az ő alakjukra mintázni a tökéletes igazgató képét, vagyis az emberhez igazítani a feladatot, s nem a feladathoz keresni meg az arra való embert. A „politikus” intézetvezető azután természetesen magával hozza a többieket. Ezen túlmenően az én tervem 1998-ban az volt, hogy bizonyos városokban, ahol a magyar múlt emlékei nagy számban megtalálhatóak, ott az intézeteken keresztül is szervezzük meg ezek szisztematikus feltárását. (Az első külföldön működő magyar intézetek 1894-től kezdődően 1946-ig ilyen célból jöttek létre.) A római (vatikáni), a párizsi, a bécsi, a berlini, a moszkvai könyvtárak és levéltárak magyar anyagát csak mi tudjuk megfelelően feldolgozni. Ehhez a hosszú munkához azonban biztosítani kell a feltételeket, ez a külföldi kulturális intézetekkel összekapcsolt collegium hungaricum-gondolat lényege. Az elképzelést persze sokat támadták.

– *Miért?*

– Mert azoknak a szakembereknek a köre eléggé korlátozott, akik az említett szinten képesek valóban hatékonyan dolgozni. Ugyanakkor nagyon kilóg a lóláb, ha egy nagy kapcsolatrendszerrel rendelkező, elismert szakember helyett politikai megfontolásokból egy jóval gyengébbet küldenek ki. Erre régebben és napjainkban is bőven találunk példát. Ma a klientúra építés-kiszolgálás vonatkozásában ismét eljutottunk a mélypontra: a nyelv nem tudásig, sőt a pornográfiáig. Az én elképzelésem részlegesen ugyan és csak ideig-óráig, de megvalósult. Néhány tekintélyes kollégámmal azon dolgozunk, hogy megteremtjük a napi politikai igényektől függetlenebb, kurzusokon átívelő, az ország értékrendjébe jobban illeszkedő kulturális képviselési rendszer alapjait. Ma is sikeresen működik viszont a magyar emlékek külföldi kutatására létrehozott Klebelsberg-ösztöndíj, amit helyettes államtitkárként vezettem be. Fontosnak tartottam, hogy egy szakkuratórium – amelynek tagja az Országos Levéltár, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, az MTA képviselője és több más neves szakember – koordinálja és felügyelje ezt a fajta kutatási ösztöndíjat. A terveket és a beszámolókat nem az e vonatkozásban nyilván tájékozatlan bürokraták véleményezik, hanem az ezért felelős tudósok. Szerencsére ez túlélte a pénzügyi megszorításokat.

– *A világ nagy kulturális központjaiban, Párizsban, Rómában, Londonban, Berlinben, New Yorkban óriási verseny folyik azért, hogy egyes országok hogyan tudják megmutatni a maguk kultúráját, hogyan tudnak jelen lenni. Véleménye szerint a magyar évadok ebből a szempontból hogyan sikerültek, és mi lehet a hozadékuk?*

– A magyar évadokat többféleképpen lehet értékelni. A korábbi évtizedekben ironikusan azt mondtuk valakiről, hogy Magyarországon világhírű. Kicsit a magyar évadokkal is hasonló volt a helyzet. Számos pozitív eredményt hozott, de a magyar közvélemény nem volt megfelelően tájékoztatva. A magyar sajtó kiküldött munkatársai révén csak sikerekről beszélt. Olasz kollégáim viszont általában nem így szóltak a rendezvényekről. Kérdés, arányban volt-e a ráfordított pénz a szellemi, országismereti hozadékkal. A kampányszerű bemutatkozás helyett talán jobb lenne néhány, valóban nagyon színvonalas és jól megszervezett programmal folyamatosan ébren tartani irántunk a külföldiek figyelmét.

– Szerencsésebb lenne inkább a magyar intézetek számára több pénzt adni, hogy szervezzenek ők egy-egy nagyobb rendezvényt?

– Erre is akad néhány jó példa. A bécsi Collegium Hungaricumban a századforduló művészetét bemutató kiállítás sok látogatót vonzott, művelődéstörténeti esemény volt. A kiállítást a volt Monarchia területén kívül másutt is be fogják mutatni. Egy ilyen esemény megszervezéséhez, ismét ide jutottunk, olyan igazgató kell, akinek a szavára megmozdulnak a nagy múzeumok vezetői. Nem kizárólag a pénz számít.

– Olaszországban mennyire népszerű ma a magyar kultúra, a magyar irodalom? Sokat lehet arról olvasni, hogy például Márainak fantasztikus sikere van.

– Olaszországgal a kapcsolatunk hagyományosan nagyon jó, egy olyan nagyhatalom, amely sohasem szállta meg Magyarországot, s amellyel katonai konfliktusba is ritkán keveredtünk, akkor is az Isonzo és nem a Duna vagy a Tisza környékén. A történelmi barátság és nyitottság ugyanakkor nem jelenti azt, hogy könnyű lenne megjelenni szellemi termékkel az olasz piacon, hiszen óriási a kínálat, s Itália nem mindenre vevő. El kell találni a speciális érdeklődést. A '30-as években óriási sikere volt a magyar irodalomnak. A Pál utcai fiúkon generációk nőttek fel, a vezetéknevem hallatán szinte kötelezően utalnak, általában igen pontos olvasmányélményükre. Újabban Márai az, akit minden művelt olasznak illik ismernie. Márai „olaszos” írónk, nem véletlenül élt Itáliában. A nagy áttörést az olaszul *Le braci* (parazsak) címen megjelent regénye, *A gyertyák csonkig égnek* jelentette. Ennek hatalmas sikeréhez egy *Pressburger* recenzió is hozzájárult a legnagyobb napilapban, a *Corriere della Sera*-ban. A boltokban ettől kezdve keresték tömegesen, s emelkedett az egekbe a regény olvasottsága. Márai jó példa arra, a magyar kultúra kinti terjesztéséhez szövetségeseket kell találnunk. Olyan embereket megnyerni, akik nagy befolyással rendelkeznek a sajtóban, a könyvkiadásban, s általában a (kulturális) közvélemény formálásában. Ez már túlmutat az intézeti feladatokon. Úgy gondolom, a mindenkori magyar diplomácia súlyos mulasztásokat követ el, ha nem alakul át. Az Európai Unió, a NATO és a többi nemzetközi szervezet sok korábbi feladat alól mentesítette a nagykövetségeket. A magyar nagyköveteknek sokkal nagyobb figyelmet kellene fordítaniuk a magyar kultúra megjelenítésére, hiszen a diplomáciai rendtartás szerint nekik van igazán lehetőségük arra, hogy a legmagasabb szinten tárgyaljanak, hogy megfelelő kapcsolatokat építsenek ki az ottani politikusokon kívül a vezető lapok főszerkesztőivel, a televíziós csatornák vezetőivel. A sajtótájékoztatótól a vacsora meghívásig ennek számos formája lehetséges. Sajnos, kényelmesség jellemzi a külföldi magyar diplomáciát. Új feladatokat, funkciókat kellene világosan megfogalmazni a nagykövetek számára. Ebben nagyon fontos fejezet lenne Magyarország és a magyarságkép megjelenítése, illetve a magyar kulturális értékek megfelelő szintű prezentálása. Óriási harc van a francia, az olasz, az angol és a német kulturális piacért. A budapesti olasz nagykövet például igen fontosnak, sőt egyik legfontosabb feladatának tartja kultúrája magyarországi megjelenítését. A korábbi nagykövet egy évig egyben az olasz kulturális intézetet is vezette. Mindketten teljes tekintélyüket latba vetve harcoltak például a szegedi olasz központért.

– *Ennek a feladatkörnek az ellátásához megfelelően felkészült nagyköveti gárda kell. Diplomataink rendelkeznek kellő rálátással, ismeretekkel?*

– Ugyanaz a probléma a nagykövetek kiválasztásánál is, mint ami a kulturális intézetek vezetői esetében: elsődleges a politikai lojalitás, ezen kívül nincs is más fontos szempont. Még talán a nyelvtudás, de sajnos az sem mindig. Így persze nem könnyű megszólítani a fogadó ország szellemi elitjét.

– *Helyettes államtitkárként kormányzati pozícióban volt, miközben egyetemi kollégáinak többsége inkább menekülne az ilyen felkérések elől. Miért tartotta fontosnak, hogy vállalja?*

– Elsősorban azért, mert meggyőződésem, hogy a jelenlegi rendszer rengeteg pénzbe kerül és rosszul működik. Néhány dolog sikerül, mások meg nem. Mindazonáltal kik tudnák a dolgokat jobbra tenni, ha nem azok, akik az egész szeretnék történelmi és nemzetközi perspektívában áttekinteni? Az európai ember szociális lény, nemcsak saját magának, a közvetlen környezetének, hanem a lehető legszélesebb kör számára szeretne hasznos lenni. Még akkor is, ha ezért egy darabig esetleg el kell hagyni az egyetemi légkört, s az annál sokkal kevésbé civilizált, durva környezetben kell dolgozni. Ha valamit fontosnak tartunk, azt meg kell tenni. 1999-ben botrány keveredett a bécsi CH-igazgató leváltásából (most tavasszal közölték róla, hogy rajta volt a III/III-as listán). Még egy igen magas rangú osztrák politikus is interveniált érdekében a magyar miniszternél, ami önmagában eléggé szokatlan a diplomáciában. De a sajtóban megjelenő aljas támadások ellenére sem engedtem. Az általunk kinevezett új igazgató fényévnivel jobb volt a korábinál, ezt később maga az említett osztrák politikus is elismerte.

– *Talán Szeged is profitál valamit abból, ha az egyetem professzorai külföldön jelentős posztokat töltenek be. Létrejött például az ön irányításával működő Olasz Kulturális Központ. Mi a jelentősége ennek, és hogyan látja az intézmény lehetőségeit?*

– Tulajdonképpen ez a római munkám pendant-ja. Hála az olaszoknak, az egyetemnek és mindkét városvezetésnek, a központ helyzete négy év alatt konszolidálódott, ma már Szeged kulturális életének számon tartott, fontos helye. Határozott arcúval, az olasz értékekkel, nyelvoktatással gazdagítja a város kulturális kínálatát. Ez Budapesten kívül Magyarországon az egyetlen olyan kulturális intézmény, amelyet egy külföldi állam tart fenn. A másik „alapító atya”, a pesti olasz intézetet akkor vezető, már említett Giorgio Pressburger. Jó, ha van ebben a mediterrán jellegű városban egy kis olaszosság zenében, művészetben, filmben.

– *Szerkesztésében hamarosan megjelenik egy világirodalmi monográfia. Mit lehet erről tudni?*

– Nagyon nehéz vállalkozás volt, körülbelül kétezer munkaórámbe került. A Világirodalom történetét, mint több korábbi kötetemet, az Akadémiai Kiadó jelenteti meg, ez lesz a tíz darabból álló alaptankönyv sorozat elsőként megjelenő kötete, így formai szempontból meghatározza a többieket is. Az egyes könyvek a jelentős középiskolai és egyetemi diszciplínák összefoglaló ismereteit tartalmazzák, lesz kémia, történelem, magyar irodalom stb. Az eredetileg ötven ívre tervezett kötet jóval hosszabb lett. Az ó-egyiptomi piramisszövegektől a mai latin-amerikai regényig, mintegy ötven nyelven írt irodalmat tárgyal, kronológiai rendben nyolc nagy fejezetre osztva. Főszerkesztőként arra törekedtem,

hogy megtaláljam a szakmai igényesség és a népszerű használat punctum optimumát. A világirodalmi folyamatot ezer oldalba kellett sűríteni, s a legkisebb területhez is meg kellett találni a megfelelő specialistát. Közel harmincan írták, négy bölcsészkar oktatói, közöttük akadémikusok és professzorok. Nyilván lesznek kifogások, hiszen mindenkinek megvan a maga „világirodalma”, s hiánylistákat fognak felállítani. Hogy nem teljes, tudjuk, de ki tudná egy kötetben megadni a teljes világirodalom „objektív” történetét?

– *És persze rögtön összehasonlítják Szerb Antal kötetével...*

– Szerb Antal, komoly segítővel, csodálatos esszét írt a világirodalomról. Közülünk senki sem gondolja magáról, hogy rendelkezik Szerb élvezetes stílusával, íráskészségével. A mi kötetünk szerényebb vállalkozás: sok részből álló, de szándékaink szerint egységes tanulmány a világirodalom történetéről. Szerb Antalé sokkal szubjektívebb, több olyan sommás megállapítás van benne, amelynek megtételére más irodalomtörténész nem vállalkozna: a XV. századról például kijelenti, „a nyugati kultúra legriasztóbb és legterméketlenebb százada”. Mintha reneszánsz nem is lett volna! Az új világirodalomtörténet sokkal több adatot hoz, sokkal inkább rendszerező és kevesebb benne a szubjektív ítélet, így kevésbé olvasmányos, valamivel több odafigyelést igénylő szöveg. A kettő szerintem kiegészíti majd egymást: az első olvasmány továbbra is Szerb Antal, de aki mélyebben érdeklődik a világirodalom iránt, és nem esszét akar olvasni, hanem alaposabb, pontosabb ismereteket szeretne szerezni és korszerű elemzéseket is vár, az a mi új kötetünket veszi majd kézbe.

– *Milyen feladatai vannak még irodalomtörténészként?*

– 2002-ben a Széchenyi-terv keretében elnyertem egy pályázatot: Magyar emlékek Itáliában címmel. Ez lényegében a korábbi római tevékenységem folytatása. Megjelentettem már olaszul a Magyar–olasz tanulmányok és dokumentumok két újabb kötetét, a harmadik pedig nyomdában van. Ezzel a munkával az 1996-ban Csipkerózsika álmából felébresztett sorozatot folytatom. Ugyanazon szerkesztői elvek szerint dolgozom, mint amelyekkel két szegedi italianista elődöm, Várady Imre és Koltay-Kastner Jenő, a Római Magyar Akadémia egykori vezetői létrehozták és 1942-ig kiadták az Annuáriót, az akadémia évkönyvét. A mostani kötetek már a Római Magyar Akadémia, a Fraknoi Történeti Intézet és a szegedi olasz tanszék közös kiadványaként, Róma-Szeged felirattal jelentek meg. A pályázat keretében azokat a magyar emlékeket kutattuk, amelyek az ezeréves együttélés során Itáliában megmaradtak. Ezek szisztematikus felsorolása és feldolgozása elkészült, a Ricordi ungheresi in Italia már a nyomdában van, s hamarosan megjelenik a magyar fordítás is. Ebben is vannak előzmények, a római Annuario 1941-es számában közölt, ún. Banfi-féle lista, de az anyag itt is többszörösére nőtt és napra kész lett, a régieket javítva-pontosítva és rengeteg új adatot hozva.

– *Jó visszhangja volt Dante-monográfiájának. A jövőben is folytatja a Dante-kutatást?*

– Igen, a legközelebbi nagy munkám a veronai egyetemen közösen kiadandó Dante-kódex: ez a budapesti Egyetemi Könyvtárban található. A 14. században Velencében készült kódex az Isteni színjáték többé-kevésbé teljes szövegét tartalmazza, közel száz miniatúrával, néhány iniciáléval és vázlattal. Nagy Lajos korában kerülhetett a kódex Magyarországra, később a Corvinák között, Mátyás könyvtárában volt. Úgy tudjuk, 1542-ben a tö-

rökök kivitték Konstantinápolyba, onnan került vissza Magyarországra 1877-ben. Azóta ezt a kötetet csak néhány ember forgathatta, aki engedélyt kapott erre. Most a veronai egyetemmel közösen szeretnénk faksimile kiadásban a közönség elé tárni. Az ehhez szükséges lépéseket már megtettük, a szöveg átírása is megtörtént, még néhány tanulmányt várunk, és azután megjelenhet ez az egyedülálló érték, amely bizonyára jelentős esemény lesz a dantisztikában. Nemcsak magas szakmai színvonalú, hanem szép kötetet is szeretnénk csinálni.

– *Érdekes Szeged és az egyetem kapcsolata, az egyetemi professzorok egy része azt vallja: hagyják őket, hadd kutassanak, dolgozzanak csak a saját szakterületükön. Nem szeretnék belefolyni a város közéletébe. Ön viszont mintha inkább azokkal értene egyet, akik szerint az egyetem nem lehet egy elefántcsonttorony.*

– Meggyőződésem, hogy amikor az egyeduralomra jutó médiumok döntő többségén keresztül a silányság, az ösztönvilág sanda kiszolgálása ömlik az emberekre, akkor a kultúra képviselőinek kötelessége legalább felmutatni, hogy más értékek is vannak, a világ másként is működhethet. Nem lefelé, a tudatalatti ösztönvilág, hanem a magasztos felé kellene irányítani a figyelmünket és felé kitérülközni. Az érv: az alacsony színvonalú közízlés kiszolgálása hozza a pénzt. Amikor minden ebbe az irányba hat, akkor a kultúra értékeit hordozó és továbbvivő emberek nem maradhatnak meg dolgozósobájuk magányában. Mert így akaratlanul is a fontosnak tartott értékek ellen vannak, hatékonyságuk gyengül, végső soron önmagukat számolják fel. A szélesebb nyilvánosság előtt is vállalni, propagálni kell azokat az értékeket, amelyeket vallunk. Legalább, ahogyan a latinok tartják, *dixi et salvavi animam meam*.

– *Mennyire ideális szellemi közeg Szeged?*

– Nyilván Róma vagy Párizs ideálisabb lenne, de úgy gondolom, Szeged tulajdonképpen mindent biztosít ahhoz, hogy az ember elmélyülten tudjon dolgozni és teljes életet tudjon élni. Az új technikai lehetőségek kétségtelenül sokat segítenek abban, hogy a távolságok csökkenjenek, a különbségek eltűnjenek. Manapság egyre kevésbé lehet vidék és nagy kulturális központok ellentétéről beszélni, az olcsó repülőjegy, a parabola antenna, a mobil telefon, az e-mail és az internet elterjedése után nem nagyon van értelme a centrum és a periféria ellentétével foglalkozni. Jó Szegeden lenni, idevalósi a feleségem, itt születtek a gyerekeim, így lettem többekkel együtt én is „gyüttmaradt”. A városnak van csak rá jellemző hangulata, a városképhez is kötődő érzelmvilága, amelyre mindig szívesen gondolok. Csak nagyon kevés metropolisz tud olyan sokat nyújtani (mint a fentiek), hogy elfogadjam a vele járó nyüzsgést és tülekedést. Egy kisváros sokkal bensőségesebb tud lenni. A jövőt ilyen városokban képelem el magam számára, függetlenül attól, hogy éppen hol van a munkám.

Hellősi Zolt